

DR. OZSVÁTH FERENCNÉ

Lorántffy Zsuzsanna Református Általános Iskola
Kaposvár

Gondolatok József Attila istenes verseiről

„... de az Isten felébred benne”

József Attila: Isten 1925.

Az ember istenkereső ösztöne ősi ösztön. Még a hívő emberek istenképe is eltérő, hát még a csalódott vagy bizonytalan ifjúban – József Attila 1924-ben mindössze 19 éves: „... én tudom, én tizenkilenc esztendő vagyok” – mennyire sajátos kép alakulhatott ki Istenről. A támaszt, szeretőt szülőt, apát igénylő, a szeretetre vágyó ifjú a gyermek bizalmával fordul a felnőttek = az Isten felé:

„Az Úristen minket nagyon szeret / minket mindennap látogat”

József Attila: Istenjárás 1922.

„Ó, Uram, nem bírom rímbe kovácsolni dicsőségedet.”

„Csak egyszerűen, primitíven szeretném most Neked elmondani, hogy én is vagyok, és itt vagyok, és csodállak, de nem értelek.”

József A.: Csendes estéli zsoltár 1922.

„Csak az istent, szerelmesem, / az én szép nagy istenemet / megőrizzed.”

József A.: Bibliai 1924.

*„Én az istenem úgy szeretem /hogy szívemet földbe vetem,
megérik, akkor learatom, / fölőst pedig másnak adom.”*

József A.: Isten 1926.

A költő motívumrendszerének egyik uralkodó eleme a GYERMEKKOR. Számtalan versében, emlékében vágyként, magyarázatként egy-egy lépésre ezt az életszakaszt idézi. József Jolán többször is ír beszélgetésekről, amelyekben öccse fájdalmas élményeit elevenítette fel. „Sajnos a mamának már nem tudom megmondani. De neked igen. Mert nem lehet egy kisgyereket igazságtalanul megverni.”

Mind a korai, mind a késői József Attila-versekben alapélményként jelenik meg a gyermek-férfi dichotómia. „A költő olyan, mint a kisgyerek”, „Gyermek a lelkem”, „S aki él, mind-mind gyermek és anyaölbe vágy”, ugyanakkor keményen így szól: „Én férfi vagyok, nemes és konok”, „Légy, ami lennél: férfi”. A gyermekélmény versei világának is meghatározó elemévé válik: „ütött gyermekként” morognak a levelek, s a szabadság kézen fogva vezeti „szép gyermekét, a rendet.” (Szőke György: A szabad asszociációtól a költeményig.)

1936-ban a Kirakják a fát aranymetszés-pontjába helyezi a megállapítását: „A kisgyermek, ki voltam, mégis él még.” „A kis kölyök, ki voltam, ma is él.” A gyermektudat őrzése és megszólalása a költő egyik fontos személyiségjegye. A Gyömrői időszakból származó, verscímmé vált állítás: „Gyermekké tettél”, az 1937-ben írt Thomas Mann üdvözlése első sora: „Mint a gyermek, aki már pihenni vágyik” gondolatát követi a férfitudat: „...de mi férfiak férfiak maradjunk.” Számos versében érhető tetten e kettőség, amely a belső küzdelem tükröződése.

De a belső harcot bizonyítja az istenhit és kételkedés, a bűntudat és büntelenség ellentéte is. 1922-ben írja: „Ne haragudj hát, Isten, nem hiszek, / de nyakamban száz kétséget viszek.” (József A.: Keserű nekifohászkodás), vagy az 1935-ből származó sóhaj: „Óh, boldog az, kinek van Istene.”

„Én nem leltem szívemben, sem az égben” (József A.: Óh, boldog az...) A bűnről is sokszor vall ellentmondóan, önmagát marcangolva. „Én úgy hallgattam mindig a mesét, / a bűnről szóló tanítást. Utána / nevettem is –”. „Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség / barlangja szívem.” „Most már tudom.” (József A.: Én nem tudtam). A bűn című költeményre végig az ambivalencia jellemző: „Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / de jól érzem magam. / Csak az zavar e semmiben, / mért nincs bűnöm, ha van.” „Hogy bűnös vagyok, nem vitás.” „Én istent nem hiszek, s ha van, / ne fáradjon velem; / majd én feloldozom magam.”

Ennek a harcnak háttérében mindig jelen van kimondottan vagy kimondatlanul a szeretet-igény. Az istenes versek gyökerei tehát:

- a szeretetvágy
- a gyermeki rácsodálkozás, bizalom
- a bűn és bűnbocsánat kettősége.

Az 1924-ben írt *ISTEN* című öt + öt strófájának már az indító képe is szokatlan részben az egyszerű játék miatt: „Hogyha golyóznak a gyerekek”, részben a „ténfereg” állítmány miatt. Ez az ige és a szituáció nem méltó Istenhez, de a gyermeki gondolkodásban megférnek egymással. Az apró győzelmekben, még a játékokban is ő segít. Az önzetlenség, a másokért érzett felelősség, gondoskodás ugyancsak az Isten tulajdonsága. Az érvek Isten jelenléte mellett a végtelen szeretetet ragadják meg, azonban a „szeret engem” tudatos megfogalmazása csak az utolsó előtti sorban kap helyet.

Az E/3. személy ismétlése – az ő személyes névmás hatszor fordul elő az első öt versszakban – nyomatékosá teszi: ő = Isten. Ami szép az életben, amiben gyönyörködni lehet, mind az ő műve: a lányok szépsége, a gyerekek jósága, az élet sok apró győzelme, a mikrovilág pozitív jelenségei a jó szülőként viselkedő Istentől származik.

Az első három szakaszban uralkodó E/3. személyű állítmányokat a két utolsóban felváltják az E/1. személyűek. Így az egyén és Isten felismert különösége válik dominánssá. A külső világtól az én belső világához fordul. A bizonytalanság után: „Gondolatban tán nem is hittem” – megállapítását követi az istenélmény felismerése. A megpihenő ember teste is „öt látta”, amikor a teheről szabadulás érzését élvezte.

A logikus rendszer tovább épül, az utolsó versszakban a bizonyosság megvallása következik: „*Most már tudom* öt mindenképpen.” Emocionális és racionális hangsúlyt kapnak – a más versekben is gyakran használt – időhatározószók és az igei állítmány. A hitig vezető út a szeretetben éri el a csúcspontot. A legbelső szféra, a szív a megértés helyszíne: „tetten értem az én szívemben.”

A második öt szakasz mintegy igazolása az első megállapításainak. Az idő elmúlt: „Én már fiatalember lettem” – írja, de a régi, gyermeki bizalommal, nyíltsággal tekint Istenre. A költő gyermekkorában nagy szerepet játszó boltba futás, vásárlás visszatér. A mindennapok kis tetteivel Istent ismét a földhöz köti, de a személyes névmás nagybetűjével meg is emeli: „... ha Néki valami kéne”, „Néki odaadnám.” Kettejük baráti, bizalmas kapcsolata – amely más istenes versre is jellemző – álmodozásba rajzolódik ki. A képzelet eszközei a feltételes módú igék. A „Néki .... kéne” és a „Néki odaadnám” szerkezet szinte keretbe foglalja az álmodozást.

Ugyanúgy ábrándozik az Istenem című versben is, amelyben a költő pénzkereső tevékenységét Isten végezné, ő pedig ebben segítene neki. Az E/1. és 2. személyű alanypárja a baráti, az apa és fiú kapcsolatához közelítő összetartozást tételezi fel: „segítenék kiabálni néked”, „lovaidat is szeretném” stb.

Mindegyik versből árad a szeretetigény: „S tudom is miért szeret engem”, „Istenem, én nagyon szeretlek.”

A *NEM EMEL FÖL* című költemény az istenes versek második szakaszából való (késői szakasz: 1935–37.). Csalódások, küzdelmek, szerelmek, kiábrándultság, betegség, baráti kéznújtások és elutasítások, sok pozitív és negatív élményen túl fordul Istenhez 1937 tavaszán.

A reménytelenség hangján kezdődik a könyörgés. Műfaja közel az imához, mert felépítése, felszólító módú állítmányai arra jellemzőek. Néhány kifejezése is biblikus: „szükségemben”, „engedd, hogy mennybe lásson”, „az árnyékvilág árkain”, „vizsgáld meg az én ügyemet.” A kétség-

beesett ember fokáskodása, szinte végső segélykérése ez. Az önvizsgálat, a büntudat egymással feleselve van jelen József Attila költészetében.

*„Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.”*

„Úgy segített, hogy nem segíthetett.”

„Úgy van velem, hogy itt hagyott magamra.”

József A.: Négykézláb másztam 1937.

Az én tele van belső konfliktussal. A vád és feloldás kettőssége feszül a „mért nincs bűnöm, ha van” paradoxonjában és a megvallás és tagadás együttes jelenlétében is: „hogyan valljalak, tagadjalak.” Az 1937-es év, de a korábbi időszak számos versében is szerepet kap a megkapaszkodás ösztöne. „Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhítozik a szeretetre”, (Szabad-ötletek...) megállapítása a szeretetbe kapaszkodás vallomása. „Az a szerencsétlen”, aki elveszti apját, majd anyját is, tele van szorongással. Vádolja önmagát, viszont el is háritja a saját felelősségét: „kényszerítenek engem” – írja. A „Nem emel föl már senki sem” tagadással teli mondatát követik a felszólítások, a kérések a versben, az ima jellemzői. A személyiség széthullását a „formáló alak”, Isten megakadályozhatja: „Fogj össze”, „Segíts meg” – kéri a költő. Már nem a kijelentő mód nyugalma, a feltételes mód meseszerűsége, hanem a felszólítás határozottsága dominál: „Fogadj fiadnak”, „fogj össze”. A szerkezetek tagjait még az alliteráló „f”-ek is szorosabbá fűzik.

A vers utolsó szava az egyetlen feltételes módú ige, amely nem zárja le a sorsot: még lehet menekülés, ha Isten melléje áll. Különös az ige alakja, amely hangzásában és a költő gondolatvilágában is majdnem fedi egymást: *f e l á l d o z n á m – f e l o l d o z n á m*.

A sárba nehezülés és felemelés, a megvallás és tagadás, a lelki vakság és a mennybelátás, a széteső és az ellene küzdő, a bűnt elkövető és feloldást esdő ember vívódását tükrözik. A magára maradó költő különös jelzős állítást használ önmagára: „kegyetlen árva.” A jelző kifejezheti az árvaság mélységét, de jelentheti a kíméletlenséget is. Bárhogy értelmezzük, a „ne legyek” tagadó rész-állítmány mindenképpen ennek megszüntetését kéri. A környezetre háritja erényét és bűnét: hitét és hitetlenségét. Az én ingadozása támaszt követel. A többször említett gyermektudat mentegetőzős-ként hangzik: „tudod, szívem mily kisgyerek –.” A kedvelt költői eszköz, a továbbgondolkodást jelentő gondolatjel nyomatékosabbá teszi a védekezést, és feltételezi a megértést. A tagadás a lelki vakságban jelenik meg, a mennybelátás, a hit Istentől jövő kegyelem.

Az egymáshoz tartozás gondolatpárja: „gondjaid magamra vettem” – „most már te örködj fellettem” azt sugallja, Isten is tartozik neki. A gyakran használt időhatározószók: most, már és a személyes névmások is ezt hangsúlyozzák.

A megkapaszkodás versének végén a vádolt a környezet. A 2. versszakban még csak a T/3. személyű állítmány rangjában jelenik meg: „kényszerítenek engem”, itt viszont már kimondott alany: „kiket szeretek”.

A kibékülés vágya Istennel, a környezettel feloldaná a szorongást, és helyére tenné az egyént, a költőt a világban. Az örök bíró dolga megvizsgálni az eléje tártakat, hogy aztán megóvja a bűnbánót a megsemmisüléstől.

Minket, akik ismerjük József Attila sorsát, szíven üt az utolsó sor, hiszen tudjuk, nem sikerült a megkapaszkodás. A negatívisztikus verscím, illetve verskezdés után jut el a segítségkéréshez, majd a menekülés lehetőségéhez. A logika tökéletes.

József Attila sokat szenvedett, ellentmondásos egyéniség volt. Küzdelme, vitája Istennel harc volt önmagával, amelynek tragikus kimenetele ismert. 1937. december 3-án 19 óra 36 perckor véget ért. Eltűnt „hirtelen, akár az erdőben a vadnyom”, meglegelte hazáját, pedig várhatott volna még többször „tíz évet.”

„Miórt fáj ma is”. Az ismeretlen József Attila, Balassi Kiadó, 1992.

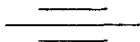
Szőke György: A szabad asszociációtól a költeményig

Cserne István: Mitológia és diagnosztika: József Attila kórképe

Kassai György: József Attila és a megkapaszkodás ösztöne

Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben, 1992.

József Attila összes versei, Szépirodalmi Kiadó, 1962.

IMRE RUBENNÉ

Bessenyei György Tanárképző Főiskola

Nyíregyháza

Nyelvjárási jelenségek a móriczi hősök nyelvhasználatában

– MÓRICZ: SÁRARANY CÍMŰ REGÉNYE ALAPJÁN –

„Móricz írói nyelvének elementáris hatása alól nem tudja kivonni magát az olvasó” (Sebestyén 1972. 9). Valószínűleg ez lehet a magyarázata annak, hogy az író személyéről, életéről, műveiről, stílusáról és nyelvéről a század eleje óta nagyon sok kötet, cikk és tanulmány jelent meg.

Az író nyelvének vizsgálatakor elengedhetetlen, hogy ki ne tekintsünk arra, milyen szerepet töltött be a magyar irodalom fejlődésében. Móricz a népi realizmus kiváló képviselője. A nép életének megismerésében elsősorban az 1902-1904., a Kisfaludy Társaság megbízásából végzett „szatmári gyűjtőutak” játszottak kulcsfontosságú szerepet, dalokat, meséket és népszokásokat gyűjtött. Móricz Virág, az író lánya így emlékszik vissza erre az időszakra: „Ekkor tanult meg papírral, ceruzával járni az emberek között: vagy húsz füzetet töltött meg sok száz, sőt ezer történettel, jelelennel, tréfával, bajjal. Mindent fonetikusán írt le. Már ezután mindig jegyzetfüzettel járta a világot” (Móricz V. MNyr. 73. 282).

Később maga az író is hangsúlyozza ezeknek az éveknek a jelentőségét. „Az a négy-öt esztendő, míg e vidéken jártam, az lett az egyetemem, legfelsőbb életiskolám, írói propedeutikai tanfolyamom” (Móricz 1959. 257). Móricz ekkor ismerte meg igazán az szülőföldjét.

Népi realizmusa áthatja írói nyelvhasználatát is. „Aki Móricz Zsigmondot olvassa, hamarosan észreveszi, hogy ez a fiatal író mennyire mestere az elbeszélésnek, s hogy kivált a felsőtiszai népet a lehető leghívebben szólaltatja meg. Ha minden olvasó nem is tudja érzéseit meghatározni, annyit feltétlenül észrevesz, hogy ennek a nyelvnek valami új zamata van, valami olyan sajátosága, amit más íróban még nemigen észlelt” (Dénes Nyr. XL. 254).

Kiemeli megfigyelőképpességét: „Éles szeme sok ismeretlen tulajdonságát észrevette a népnek, s eleven rajzaiban, elbeszéléseiben előttünk van a paraszt minden tulajdonságával, érdekes, sajátos eszejárásával” (im. 254).

Móricz írói nyelve a magyar táj, főként a Tiszahát tájnyelvi sajátosságaiival itatódott át. Felhasználja a hajdúsági *i*-zést, a szegedi *ö*-zést, az erdélyi-, somogyi- és palóc színeket, ahogy a helyszín, a téma és a szereplők jelleme megkívánja. Munkássága során a tájnyelvi elemek felhasználása bizonyos korszakaiban, illetve műveiben szépirodalmi eszközzé fejlődött. „Én csak színt keresek. A